

Drixler Ildikó-Németh Éva

Történelem a Nemzetközi Érettségi programjában

A tananyag tekintetében elég tág a mozgástér, ami azzal is együtt jár, hogy kevesebb biztos kapaszkodót nyújt a Nemzetközi Érettségi Szervezete, és mi, tanárok is csak az első kétéves kurzust lezáró vizsgák után győződhetünk meg arról, hogy a választások helyesek voltak-e.

A történelem a hat tantárgycsoport közül a harmadikhoz tartozik a kulturális antropológia, a közgazdaságtan, a pszichológia és a földrajz társaságában. Minden tantárgycsoportból egy tárgyat kötelező választani, de egy második felvételére is lehetőség van. A diákok nagy többsége történelmet választ. Az is saját elhatározásukon múlik, hogy normál vagy emelt szintet választanak. Természetesen ebben továbbtanulási szándékaik a meghatározók.

Mivel a második gimnáziumi tanév sikeres elvégzése az IB feltétele, a normál szint vizsgakövetelményei a XX. századra koncentrálnak, tíz nagy témakörre fűzve fel az utolsó száz év fontosabb eseményeit, jelenségeit, meghatározó politikai, gazdasági és kulturális irányzatait. Mindegyik témakör a század egészét öleli fel, az eseménytörténetet tekintve természetesen átfedésekkel. Minden iskola maga döntheti el, melyik kettő vagy három legyen az, amit tanulmányoz.

Az emelt szint az említett 10 témakör mellett a nagy régiók történetét is tárgyalja 1740 és 1980 között. A magyar gimnáziumok esetében ez természetesen Európa, de az is szabad választás tárgya, hogy melyik régió kerüljön a kínálatba. A jó vizsgaeredmény 100 év nagyon alapos ismeretét feltételezi.

A világtörténelmi témakörök a következők:

1. A háború okai, menete és hatásai.
2. Nacionalista és függetlenségi mozgalmak, gyarmati felszabadulás, az új nemzetek kialakulása és problémái.
3. A gazdaság fejlődése a XX. században.
4. Társadalmi változások a XX. században.
5. Művészet és társadalom.
6. Az egypártrendszerek kialakulása és jellemzői.
7. A nemzetközi szervezetek kialakulása és működése.
8. Vallás és politika.
9. Kelet-nyugati kapcsolatok 1945 után.
10. Kisebbségek és bennszülött népek.

A tíz témából kettő vagy három ajánlott mind a két szinten a kétéves kurzus alatt. A leggyakrabban választott témák: 1., 2., 6., 7., 9. A Karinthy Frigyes Gimnáziumban az eddig eltelt négy évben az 1., 6. és 9. témakört választottuk.

Ezeknél a következő kérdéskörök alaposabb tanulmányozását írja elő a Nemzetközi Érettségi Szervezete:

Az 1. témakör:

a) A világháborúk jelentősége, azok okai, menete és következményei, a technikai fejlődés jelentősége a háborúk menetében.

b) Milyen politikai, ideológiai és gazdasági problémák járulnak hozzá a polgárháborúk és a helyi konfliktusok kitöréséhez, mi a regionális problémák szerepe.

Részletes tanulmányozásra a következő témákat ajánlják:

Az I. és II. világháború

A spanyol polgárháború

A kínai polgárháború

A nigériai polgárháború

Gyarmati felszabadító háborúk (Algéria, Vietnam)

Az arab–izraeli háborúk

A koreai háború

A gerillaháborúk

A 6. témakör fő kérdései:

Milyen körülmények között jöhetnek létre egypártrendszerek? Mi jellemzi az egypártrendszerű államokat, s milyen variációi léteznek? Mi a szerepe az ideológiának, a szervezettségnek és a vezetésnek a hatalom megragadásában, illetve megtartásában? Mennyire sikeresek ezek az államok a XX. század fontos politikai, gazdasági és társadalmi problémáinak megoldásában? Milyen problémákat hoznak létre az egypártrendszerű államok?

– *Fidel Castro, Francisco Franco, Adolf Hitler, Mao Ce-tung, Juan Peron, Gamal Abdel Nasser, Julius Nyerere, Josip Broz Tito, Benito Mussolini, Csang Kai-sek és Sztálin.*

A 9. témakör: A kelet–nyugati kapcsolatok

Fő témák:

A náci Németország elleni szövetség felbomlása

A nagyhatalmi szembenállás megjelenése és globális hatásai

A nukleáris fegyverek és a fegyverzetkorlátozás problémái

A részletes tanulmányozásra szánt témák:

A hidegháború menete és jellege Európában

A NATO és a Varsói Szerződés létrejötte

Szovjet–amerikai rivalizálás az Európán kívüli világban, különös tekintettel a koreai és kubai helyzetre

A Kínai Népköztársaság mint új, független szuperhatalom felemelkedése

Az el nem kötelezett államok mozgalmának reakciója a kelet–nyugati vetélkedésre.

Normál és emelt szinten egyaránt nagy hangsúlyt kap az a törekvés, hogy a tanulók globális szemléletet sajátítsanak el. A témák esszékérdései a vizsgák során mindig arra vonatkoznak, hogy a diákok képesek legyenek tényszerű példákat említeni egyazon jelenség különböző megnyilvánulásaira Ázsiából, Afrikából vagy Európából. (Például a tulajdonviszonyok átalakítására totalitárius rendszerekben: Mao Kínájából Nyerere Tanzániájából vagy a Szovjetunióból.) Gyakran

van lehetőség arra is, hogy magyar példát hozzunk valamilyen jelenség összehasonlításakor, ha csak a régió különbözősége a kikötés.

A tananyag különleges részét képezi a vizsga első része. Ez nem más, mint forráselemzés, melynek témáit a Nemzetközi Érettségi határozza meg a kétéves kurzus megkezdése előtt egy évvel. Minden évben két téma közül lehet választani. Az egyik általában európai – 1997-ig ez a téma Hitler és a náci hatalomra jutása (1923–36) –, a másik Európán kívüli – 1997-ig ez az algériai felszabadító háborúk.

A normál szint tananyaga ezzel le is zárul. Az emelt szintet választóknak további követelmény az úgynevezett *regionális tanulmányok*. A Nemzetközi Érettségi öt régióra osztja a világot: Afrika, Amerika, Nyugat- és Dél-Ázsia, Kelet- és Délkelet-Ázsia és Ausztrália, valamint Európa (beleértve a volt Szovjetunió egész területét).

Ahogy már említettük, ez Magyarországon Európa történetét jelenti a XVIII. század közepétől az 1980-as évek elejéig. (Az utolsó tíz év történetét a Nemzetközi Érettségi nagyon szigorúan nem tekinti programja részének.) Elméletileg 100 év alapos ismerete szükséges ahhoz, hogy a tanulók magabiztosan találjanak a maguk számára könnyen megválaszolható kérdést. A tanmenet összeállításra ezen a kurzuson is a tanár feladata, így nálunk a 100 év története kiegészül néhány XIX. századi alapfogalom értelmezésével, illetve az európai nagyhatalmak erőviszonyai kialakulásának ismeretével, annak ellenére, hogy ez nem tartozik kronológiaiilag az 1870–1970 közötti időszakhoz, amelynek részletes tanulmányozása volt deklarált célunk. Ilyen előkészítő tanulmánynak tekinthető az alkotmányos monarchia jellemzőinek bemutatása, az Európán belüli fejlődési különbségek ismertetése, a francia forradalom és Napóleon, a liberalizmus és nacionalizmus hatásának vizsgálata, valamint ezek szembeállítás a konzervatív európai törekvésekkel. Fontos megmagyarázni az európai egyensúly-politika lényegét és azt, hogy miért vált elkerülhetetlenné Közép-Európa térképének „átrajzolása”, az olasz és a német egység, valamint az Osztrák–Magyar Monarchia létrejötte. Ez a kurzus nem törekszik minden egyes ország történetének alapos megismertetésére, hanem inkább az egész Európát befolyásoló eseményekre és összefüggésekre figyel.

A vizsgakérdések valamilyen formában szinte minden évben visszatérnek az olasz és a német egység megteremtésének kérdésére, *Bismarck* vagy *II. Vilmos* szerepének vizsgálatára. Ugyanilyen gyakoriak az orosz felzárkózási kísérletek elemzését célzó esszékérdések. A nemzetiségi kérdések az Osztrák–Magyar Monarchián belül, illetve a Balkánon, valamint az első világháborút lezáró békeszerződések szintén nagy hangsúlyt kapnak.

Összefoglalva a leírtakat: a három nagy egységben belül (forráselemzés, világtörténeti témakörök, regionális tanulmányok) a tananyag tekintetében elég tág a mozgástér, ami azzal is együtt jár, hogy kevesebb biztos kapaszkodót nyújt a Nemzetközi Érettségi Szervezete, és mi, tanárok is csak az első kétéves kurzust lezáró vizsgák után győződhettünk meg arról, hogy a választások helyesek voltak-e.

A felkészülés

Széles választási lehetősége van a Nemzetközi Érettségi programon részt vállaló tanárnak a felkészítés módjában is. Nincs kötelező irodalom, a lehetséges könyvtárakon pedig egyetlen tankönyv jellegű könyv sem szerepelt. Minden tanár maga döntheti el, hogy mit tart a leghatékonyabb eszköznek. A legfontosabb támpontot a régi vizsgakérdések jelentik. A tanári felkészüléskor erre azért kell figyelemmel

lenni, mert a „mit” tanítás mellett ugyanolyan fontos az, hogy a tanulók hogyan „prezentálják” majd a megtanultakat. A program indításakor a legnagyobb feladatot a történelmi esszé sajátosságainak megtanítása jelentette, hiszen a Nemzetközi Érettségi által preferált forma nem része a magyar középiskolai követelményeknek. Az esszéírás gyakorlása volt tehát a felkészülés magja.

A vizsgaközponttól a kétéves felkészülési idő alatt nincs visszajelzés, kétévenkénti konferenciáink konzultációin kívül nincs semmilyen kapcsolat sem a vizsgázatókkal, sem a szervezet történész tisztségviselőivel. Így az évközi számonkérés rendjét és módját történelemből a szaktanárok határozhatják meg. Mivel a központi záróvizsgák kizárólag forráselemzésből és esszéírásból állnak (1994-től megszüntették az 5–10%-ot kitevő szóbeli vizsgarészt), természetesen a számonkérés is ezekre koncentrálódott. Általában a régi vizsgák esszékérdéseinek gyűjteményéből választottunk ki az adott tananyaghoz tartozó kérdéseket. Néhány esetben a brit „A-level” vizsgarendszeréből is válogattunk. Az első egy-két hónapban inkább házi feladatként kapták a tanulók a kérdéseket, használhatták órai jegyzeteiket, illetve a megadott könyveket is, hiszen elsősorban a megértésre és az esszéírás készségének fejlesztésére kellett a hangsúlyt fektetni. Sokkal nagyobb felkészültséget kívánt már az, amikor egy-egy téma lezárásakor 45 perc alatt kellett megírni egy 600-700 szavas esszét az óra elején megadott kérdésre. Erre az úgynevezett „timed essay”-re 3-4-5 hetente került sor. Az első év végéhez közeledve pedig próbavizsgát tartottunk. Ez már megpróbálta imitálni a valóságos vizsgát: hasonló mennyiségű kérdésből választhattak a tanulók, egy-egy esszére, illetve a forráselemzésre ugyanannyi idő jutott, mint a központi záróvizsgán. Megpróbáltunk alkalmat adni arra, hogy az egész évben tanultakat átismételjék és rendszerbe foglalják a programban részt vevő diákok. A felkészülési időszak végén, a 4. félév közepén ismét ilyen vizsgára került sor, ekkor már az egész lehetséges tananyag szerepelt. Érdemjegyeiket a Nemzetközi Érettségi 1-7 skáláján kapják, de ezeket csak iskolai értékelésre használjuk. Magyar ellenőrző könyvükben, illetve a bizonyítványukban ezt az 1-5 skálára konvertáljuk.

Értékelés

Történelemből iskolai értékelés csak emelt szinten van. Az itt tanulóknak a két év során egyszer, a tanár által kijelölt periódusban egy hosszabb esszét kell megírniuk. A most érvényben lévő szabály szerint ez maximum 2500 szó lehet. A témát szintén a tanár választja (pl. a második világháború). Minden tanulónak ezen belül kell egy szűkebb témát kiválasztania (pl. a varsói felkelés), s az esszében egy saját maga által feltett kérdésre kell kifejtjenie a választ. (pl. Miért döntöttek a lengyel vezetők a felkelés mellett?) Általában 5-6 különböző jellegű forrást kell felhasználni. A tanulónak magának kell irodalmat gyűjtenie, azt feldolgoznia és az esszét megírnia. A tanár mindehhez segítséget adhat, de csak segíthet és nem irányíthat. Végül a tanár feladata az elbírálás. Az adott pontszám az érdemjegy 20%-át teszi ki. A Nemzetközi Érettségi azonban ezt is ellenőrzi. Az esszéket az értékeléssel együtt egy moderátor felülvizsgálja. A két legjobb, a két legrosszabb és a középső szintű munkákat kell elküldeni. Ha ezt a moderátor túlságosan alul-, illetve felülértékeltnek találta, joga van a csoport minden tagjának munkáját átértékelni. Az 1992-1994-es csoport még köteles volt szóban is megvédeni az elkészített esszét, és írásos anyagához a hangfelvételt is csatolni kellett. Ez a kötelezettség 1995-től megszűnt.

Külső értékelés

A külső értékelés kizárólag írásban történik. A vizsga első része mindkét szinten a forráselemzés: elsődleges, illetve másodlagos, írás, rajz, táblázat stb. A vizsgázónak öt-hat, a forrásokkal kapcsolatos kérdésre kell válaszolnia egy óra alatt. A válasz terjedelme egy mondatról egy oldalig változhat. Emelt szinten a kapott pontszám a jegy 20%-a, normál szinten 25%-a. A vizsga második része esszéírás. Emelt szinten két, normál szinten három kérdésre kell válaszolni. Negyven kérdésből lehet választani, minden témakörből (lásd a felsorolást) négy kérdés szerepel. A kérdéseket legalább két témakörből kell választani. Emelt szinten az elért pontszám a jegy 20%-át adja, normál szinten a 75%-át. Minden egyes esszé megírására 45 perc áll rendelkezésre.

Emelt szinten a vizsgának még egy harmadik része is van, amely a regionális tanulmányokra vonatkozik. Minden térség történelmére 20 kérdést tesznek fel a vizsgáztatók, ebből a tanulónak háromra kell válaszolnia egyenként 45 perc alatt. Ez a jegy 40%-át teszi ki.

Célok, követelmények

A tanulóktól – mind emelt, mind normál szinten – a következők elsajátítását várják el:

1. a tanult időszak, illetve témák megértését és az elnyert tudás effektív hasznosítását,
2. világos, tömör, tárgyhoz tartozó érvek kifejtését,
3. a források értékelését, interpretálását, történelmi bizonyítékként való használatát,
4. a különböző elméletek felismerését, értékelését,
5. a folyamatosság és a változás felismerését a történelmi események során.

A felsorolt pontok nem tekinthetők csupán elvi céloknak. A vizsgarendszer olyan kritériumrendszerre épül, amely ezek ellenőrzését szorgalmazza. Ez jóval gyakorlatiasabb szemlélet a nálunk megszokottnál, mely a történelmet nem a diákok számára megtanulandó eseménysornak tekinti csupán, hanem olyan eszköznek, melyet a leendő jogászok, közigazdászok, szociológusok vagy politikusok használnak következetes érvelési „technikák” fejlesztésére. A tanári felkészítő kurzusokon a legtöbbet hangoztatott követelmény a következetesség, amelyet egy-egy esszé érvrendszerében és a konklúzióban kell megvalósítani. Nem értékelhető jónak egy olyan esszé, amelynek érvrendszere ellentmond a konklúzióknak még akkor sem, ha a tárgyi tudás kiemelkedően széles arzenálját vonultatja fel a tanuló.

A program indításakor még gyakran estek a tanulók a „mindent leírok, amit tudok a témáról” hibájába, aztán a gyakorlással egyre következetesebben érvelő munkákat adtak le. Tapasztalataink szerint ez a számonkérési mód sokkal inkább készíti a tanulókat arra, hogy a frissen szerzett információkat a már meglévő tudásukba ágyazzák, és így azt mélyebben rögzítsék. Az IB szinte teljesen elveti a tesztszerű ellenőrzést és a tisztán narratív formájú leírást. Természetesen itt is nehezen birkóznak meg azzal az adathalmazzal, ami nélkül nem lehet a történelemről, illetve annak részleteiről véleményt formálni, vitázni. A Nemzetközi Érettségi megpróbálja leszűkíteni azt, nem törekszik a teljesség igényére, inkább válogat a történelemből, és témákra fűzi az eseményeket, folyamatokat, s ezzel hátteret, környezetet teremt minden részletnek. Ez a

szemlélet jobb feltételeket teremt mind az IB, mind a magyar történelemoktatás céljának elérésére: a diák ne csak értse, amit tanul, de fel is tudja használni, be is tudja építeni saját világnézetébe.

A történelemből használatos források használata

A magyar nyelvű szakirodalom

Az első, amit ennél a kérdésnél meg kell említeni, hogy a vizsgák kizárólag írásban és angol nyelven folynak, ezért nem célszerű a magyar nyelvű tankönyvek használata. A magyar szakirodalomnak azonban fontos szerepe van a képzés kiteljesítésében. Három szempontból tartjuk nagyon fontosnak a használatát:

1. A különböző vélemények, az eltérő szemléletek ütköztetéséhez (a legjobb érdemjegyet szerzőknek ennek a kritériumnak is meg kell felelniük) kiválóan használhatóak magyar szerzők művei. Főleg magyar vonatkozású témák esetén érdekes az, amikor a térséget kevésbé ismerő szerző olykor leegyszerűsítő magyarázatával szemben egy árnyaltabb, más aspektusokat is figyelemmel kísérő magyar történész véleményét is ismertetjük (pl. *Robert Wolfson: Years of Change*, illetve *Gerő András: Az elsőpró kisebbség az Osztrák–Magyar Monarchiáról*).

2. Amikor valamilyen problémának a magyarázatához vagy demonstrálásához magyar példát is használhattunk (például az első világháborút lezáró békerendszer és az utódállamok kérdése: *Gergely Jenő: Magyarország története 1919 őszétől a második világháború végéig* és a *Sorsdöntések* című kötet. Kelet-Európa történetéről 1945 után: *Fejtő Ferenc: A népi demokráciák története*).

3. Kifejezetten magyar szakirodalmat ajánlottunk abban az esetben, ha szabadon választott témát kellett feldolgozni önállóan. Ebben az esetben lehet szó a már említett 2500 szavas esszéről, ahol szintén elképzelhető magyar téma, de még fontosabb említeni azt a maximum 4500 szavas esszét, amely tulajdonképpen a Nemzetközi Érettségi diplomamunkájának felel meg. Az emelt szinten tanulók többsége ezt történelemből írja. Itt kézenfekvő a magyar téma választása, hiszen 5-6 elsődleges forrás alapkövetelmény. Természetesen példákat hozni nem érdemes, hiszen ezek száma végtelen és bőségesen rendelkezésünkre áll a szakirodalom.

Angol nyelvű szakirodalom és adaptálható elemek lehetősége

Amint már említettük, történelemből nincs sem kötelező szakirodalom, sem olyan tankönyv, amelyet a Nemzetközi Érettségi szervezete ajánlana, a kezdő tanárok számára szervezett konferencián így tankönyvek említésére sor sem került. A kísérleti első évfolyam igazán átfogó munkát csak a 2. félév közepén kapott kezébe.

Meg kell említeni, hogy a brit és az észak-amerikai kiadók hozzánk eljutó kínálata is olyan bőséges, hogy inkább a választás nehézségével, mint hiánnyal küszködtünk a rendelés megkezdésekor. Itt inkább azokat az átfogó, tankönyv jellegű munkákat említenénk először, amelyeket tanítványaink igazán szívesen forgattak, és amelyek didaktikai szempontból is közel álltak az IB követelményeihez. Elsőként egy olyan könyvet, amelyet – ha lefordítanak – valószínűleg minden történelemtanár szívesen forgatna. Címe: *Mastering Modern World History*. – Ez a munka nemcsak eseménytörténetet ír le vázlatszerűen, hanem rövid, tételszerű magyarázatokat is ad, frappáns karikatúrákkal oldva a stílus „szárazságát”. Segít áttekinteni az óriási adathalmazt és az ellenőrző kérdései is jók. (Nagyon

népszerű segédeszköz volt a hazai érettségire és felvételre készülő angol tannyelvű csoportokban is.)

A Nemzetközi Érettségien tankönyvként használtunk még két összefoglaló munkát: *Years of Nationalism és Years of Change*. Nagy hasznát vettük ellenőrző kérdéseiknek. Sajnos néhány tartalmi hibával tarkították szerzői, és súlypontozásuk sem mindig megfelelő. Képes szemléltető anyagot alig tartalmaznak.

Sokkal igényesebbek azok a forrás- és kiegészítő anyagok, amelyeket sorozatokban adnak ki. Néhány kötet már Magyarországon is kapható a *Seminar Studies* című sorozatból, hasznosak a *Documents and Debates*, valamint az *Access to History* kötetei.

Ezek mindegyikét használtuk már két tanítási nyelvű, felvételre készülő osztályokban is. Hasonló segédanyagok elérhetősége hiányt pótolna a magyar oktatásban is.

Az említett művek nagy részének használata segíti annak a szemléletmódnak a megvalósítását, amely a diákoktól lényegesen aktívabb elsajátítási módokat igényel.

Sokszor jutunk arra a meggyőződésre, hogy a magyar oktatásban a tudásnak csak egy aspektusát kérjük számon: az információk narratív jellegű visszaadását, mintha azt akarnánk csak megtudni, hogy mit nem tud a diák. A Nemzetközi Érettségi vizsgakövetelménye arra is kíváncsi, hogy milyen rendszerben képes felépíteni a megszerzett tudást, képes-e okosan szelektálni, kiszűrni a nem releváns adatokat, összefüggéseket, és valóban a kérdésben feltett problémára tud-e koncentrálni.

Ezek a készségek a szó szoros értelmében nem taníthatók, de gyakori esszé-feladatokkal hatékonyan fejleszthetők. Alkalmazásuk a magyar gyakorlatban is megoldható.

Irodalom

Miller, Stuart T.: Mastering Modern World History. Macmillan, 1988.

Cowle, Leonard W.–Wolfson, Robert: Years of Nationalism. Hodder and Stoughton, 1991.

Wolfson, Robert: Years of Change. Hodder and Stoughton, 1993.

Sorozatok:

Access to History. Hodder and Stoughton.

History at Source. Hodder and Stoughton.

Documents and Debates. Macmillan.

Seminar Studies in History. Longman.